

Явор Ольга Анатоліївна
доктор юридичних наук,
доцент кафедри цивільного права № 2
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
(м. Харків, Україна)

ПОНОВЛЕННЯ СТРОКУ ПОЗОВНОЇ ДАВНОСТІ ЯК СКЛАДОВА ПРАВА НА ДОСТУП ДО ПРАВОСУДДЯ

Конституція України гарантує право кожного на судовий захист своїх прав та інтересів, кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб. (ст. 55 Конституції) [1]. Звернення до суду може здійснюватися у межах встановленого строку, який у цивільному та господарському судочинстві визначений як строк позовної давності. Звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо гарантується на підставі Конституції України (ч. 3 ст. 8 Конституції).

Право на розгляд справи судом покриває надзвичайно широке поле різноманітних категорій – воно стосується як інституційних та організаційних аспектів, так і особливостей здійснення окремих судових процедур. Пленум ВСУ «Про застосування норм цивільного процесуального законодавства при розгляді справ у суді першої інстанції» від 12 червня 2009 р. № 2 зазначає, що при здійсненні правосуддя у цивільних справах суд першої інстанції, неухильно дотримуючись норм матеріального та процесуального права, повинен забезпечити їх (справ) справедливий, неупереджений та упродовж розумного, але не більш встановленого законом строку розгляд і вирішення з метою захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави [2].

30 березня 2006 року набув чинності Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» [3]. Важливо підкреслити, що відповідно до вказаного Закону суди України при розгляді справ повинні застосовувати Конвенцію та практику Суду як джерело права. Аналізуючи практику

Європейського суду з прав людини щодо України можна зробити висновок, що причини порушення прав людини частіше за все полягають у недосконалому законодавстві нашої держави або в його практичному застосуванні державними органами та судовими інстанціями¹ [4].

Право на справедливий судовий розгляд регулюється Законом України «Про забезпечення права на справедливий суд» [5], а також закріплено Міжнародним пактом про громадянські і політичні права [6] та Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод (ч. 1 ст. 6) [7]. Право на справедливий судовий розгляд охоплює і право кожного на доступ до правосуддя. У доктрині Європейського суду з прав людини та його практиці «право на суд» охоплює три основні елементи: 1) наявність «суду», який встановлений відповідно до закону і відповідає вимогам незалежності і неупередженості; 2) наявність у суду достатньої компетенції для вирішення всіх аспектів спору чи обвинувачення, до яких застосовується ст. 6 Конвенції; 3) особа повинна мати доступ до такого суду. У своєму рішенні в справі «Голдер проти Сполученого Королівства», 1975 р. Суд відзначив: «Було б неприйнятним, на думку Суду, якби ч. 1 ст. 6 детально визначала процесуальні гарантії сторонам у судовому провадженні, не забезпечивши, насамперед, того, без чого користування такими гарантіями було б неможливим, а саме: доступу до суду. Характеристики «справедливості, публічності та оперативності судового провадження були б марними за відсутності судового провадження» [8]. **Право на доступ до правосуддя** в Україні, як і в більшості держав світу, не є абсолютним і обмежене передусім встановленим строком звернення до суду.

Позовна давність – це строк, у межах якого особа може звернутися до суду з вимогою про захист свого цивільного права або інтересу (ст. 256 ЦК [9]). Іншими словами, це строк, протягом якого особа, право якої порушено, може вимагати захисту чи примусового здійснення свого права через суд. Закінчення строку позовної давності позбавляє сторону можливості вимагати примусового здійснення права через суд (ч. 4 ст. 267 ЦК), але не позбавляє права звернутися за захистом до суду взагалі, оскільки для подачі позовної заяви до суду про захист порушеного суб'єктивного права законодавець ніяких строків не встановлює (ч. 2 ст. 267 ЦК). Право на позов у процесуальному розумінні — це право на подачу позовної заяви з метою захисту порушеного права, і це право строками позовної давності не обмежується. Вимоги щодо захисту порушеного права розглядаються судом незалежно від строку позовної давності, але закінчення строку позовної давності є підставою для відмови в задоволенні позову. Значення позовної давності полягає в тому, що цей інститут забезпечує визначеність, стабільність цивільних правовідносин, та дисциплінує учасників цивільного обігу.

Якщо позивач пропустив строк позовної давності — це безумовна підстава для того, щоб залишити його позов без задоволення. Але пропуск строку може мати місце за обставин, які не залежали від позивача і які, проте, не є підставою для зупинення перебігу строків позовної давності. Тому було б несправедливим відмовляти позивачеві в захисті порушеного права з підстав пропуску строків давності.

¹ Наприклад, справа «*Науменко проти України*» розглядалась Європейським Судом на предмет «розумності строку» судового розгляду скарги заявниці щодо тривалості провадження Європейський Суд дійшов висновку, що тривалість провадження перевищувала таку, яка може вважатися «розумною»; Європейський Суд дійшов висновку, що тривалість провадження не перевищувала таку, яка може вважатися «розумною» у справі «*Полтораченко проти України*», де заявник скаржився на не виправдано довгу тривалість провадження та несправедливість цього провадження. Справа «Полтораченко проти України» (заява N77317/01 2005р.).

За **виняткових обставин** суд може поновити пропущений строк позовної давності і захистити порушене право (ч. 5 ст. 267 ЦК). У судовій практиці такими обставинами, як правило, визнаються тяжка хвороба позивача, безпомічний стан, неповноліття позивача при відсутності опікунів чи піклувальників, перебування в довготривалому закордонному відрядженні, у місцях позбавлення волі тощо. В цивільному законодавстві України відсутній чіткий перелік таких поважних причин, але можна припустити, що це обставини, що виникли незалежно від волі особи, яка мала право відповідної вимоги та об'єктивно унеможливили звернення цієї особи за судовим захистом у період дії позовної давності. Правова природа строку обумовлена необхідністю дотримання принципу правової визначеності, що є невід'ємною складовою верховенства права² [10].

Стаття 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод гарантує кожному право на справедливий і публічний розгляд справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, при визначенні цивільних прав і обов'язків особи чи при розгляді будь-якого кримінального обвинувачення, що пред'являється особі., що включає, крім іншого, право на розгляд справи [11]. Одним із механізмів забезпечення реалізації гарантованого Конвенцією права особи на доступ до правосуддя, а також права на оскарження судового рішення з урахуванням принципу правової визначеності, є поновлення судом пропущеного з **поважних причин** строку на звернення до суду (справа «Белле проти Франції» [12] «Мушта проти України» [13]). Європейський суд зазначає, що суворе застосування строку без урахування обставин справи може перешкоджати використанню доступних засобів правового захисту (справа «Станьо проти Бельгії») [14]. ЄСПЛ також наголошує на необхідності перевіряти, чи виправдовують підстави для поновлення строків втручання у принцип *res judicata*, коли національне законодавство не обмежує дискреційні повноваження судів ні у часі, ні у підставах для поновлення строків (справ «Пономарьов проти України» [15]), а також, чи є обмеження права особи на доступ до суду пропорційним (справа «Мельник проти України» [16]).

Складним завданням у процесі прийняття рішення про поновлення строку позовної давності є визначення *критеріїв*, за якими суд може визнати причини попуску строку поважними, а підстави для його поновлення виправданими з метою досягнення справедливого балансу між загальними інтересами суспільства та вимогами захисту суб'єктивних прав окремої особи. Слід погодитися з точкою зору Яна Берназюк, що згідно з практикою ЄСПЛ для забезпечення оптимального співвідношення права на доступ до правосуддя у процесі прийняття судом рішення про поновлення строку на звернення до суду мають враховуватися: 1) особливі обставини кожної конкретної справи у системному зв'язку з причинами пропуску строку на звернення до суду; наявність причин непереборного та об'єктивного характеру пропуску строку на звернення до суду; 2) характер права, для захисту якого надійшло звернення до суду, та його значення для сторін; 3) період, який минув з моменту пропуску строку, правові наслідки його поновлення або не поновлення; 4) наявність публічного (суспільного та, меншою мірою, державного) інтересу у справі; 5) фундаментальність значення справи для судової та правозастосовної практики [17].

Дотримання строків позовної давності в цивільному законодавстві однаковою мірою стосується всіх учасників судового спору, які мають абсолютне право на

² Конституційний Суд України звернув увагу на правову визначеність як елемент верховенства права, зазначивши, що одним з елементів верховенства права є принцип правової визначеності, в якому стверджується, що обмеження основних прав людини і громадянина та втілення цих обмежень на практиці допустиме лише за умови забезпечення передбачуваності застосування правових норм, встановлюваних такими обмеженнями. (Рішення від 29 червня 2010 року №17-рп/2010).

справедливий розгляд справи протягом розумного строку судом (що є гарантією забезпечення рівності сторін та інших учасників справи). Саме до повноважень суду відноситься поновлення пропущеного строку позовної давності, отже має бути також виконано справедливу умову, щодо недопустимості безпідставного та необмеженого поновлення судами пропущеного строку. Зауважимо, якщо минув значний проміжок часу з моменту закінчення пропущеного строку позовної давності, відновлення попереднього становища учасників справи, буде значно ускладнено та може призвести до порушення прав та інтересів інших осіб, в тому числі дітей. Судам необхідно дотримуватися певних правил у процесі прийняття рішення про поновлення строку позовної давності та оцінювати поважність причин пропуску строку, виходячи із критеріїв справедливості, добросовісності та розумності.

Використані матеріали:

1. Конституція України від 28.06.1996.. URL: [http:// zakon2.rada.gov.ua](http://zakon2.rada.gov.ua)
2. Постанова Пленуму ВСУ «Про застосування норм цивільного процесуального законодавства при розгляді справ у суді першої інстанції» від 12 червня 2009 р. № 2. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-09>
3. Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 30 березня 2006р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15>
4. Справа «Полтораченко проти України» (заява № 77317/01 2005р.). URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_252
5. Закон України «Про забезпечення права на справедливий суд» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 18, № 19-20, ст.132). URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/192-19/print>
6. Міжнародний пакт ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР № 148-VIII (2148-08) від 19.10.73 р.). URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043
7. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод {Конвенцію ратифіковано Законом № 475/97-ВР від 17.07.97}. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004
8. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Голдер проти Сполученого Королівства» від 21.02.1975 р. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/SO0591.html
9. ЦИВІЛЬНИЙ КОДЕКС УКРАЇНИ від 16 січня 2003 року № 435-IV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15/print>
10. Рішення Конституційного Суду України від 29 червня 2010 року №17-рп/2010.
11. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. Конвенцію ратифіковано Законом № 475/97-ВР від 17.07.97. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004
12. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Балле проти Франції» від 04.12.1995 р. URL: <https://goo.gl/4LRHPV>.
13. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Мушта проти України» (Заява № 8863/06) Страсбург, 18 листопада 2010 р. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/974_660
14. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Станьо проти Бельгії». URL: <http://www.echr.ru/documents/doc/12072944/12072944.htm>
15. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Пономарьов проти України» від 3 квітня 2008 року. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_434
16. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Мельник проти України» від 28 березня 2006 року. URL: <https://goo.gl/YqCuj5>
17. Берназюк Ян. Право на доступ до судового захисту в контексті дотримання строків звернення до суду, практика ЄСПЛ. *Судебно-юридическая газета*. URL: <https://sud.ua/ru/news/blog/123832>

Міністерство освіти і науки України

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
Юридичний факультет
Кафедра процесуального права

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
Кафедра організації судових та правоохоронних органів

Німецько-українське об'єднання юристів

СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУДОВОЇ РЕФОРМИ В УКРАЇНІ

МАТЕРІАЛИ

II Міжнародної науково-практичної конференції

18-19 жовтня 2018 року
м. Чернівці

УДК 347.9(477)(08)

C91

Редакційна колегія:

Щербанюк Оксана Володимирівна, доктор юридичних наук, доцент, завідувач кафедри процесуального права Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (*голова*);

Москвич Лідія Миколаївна, доктор юридичних наук, професор, завідувача кафедрою організації судових та правоохоронних органів Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого;

Остафійчук Людмила Аурелівна, кандидат юридичних наук, доцент кафедри процесуального права Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича;

Бутирська Ірина Анатоліївна, кандидат юридичних наук, асистент кафедри процесуального права Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича;

Савчин Неля Миколаївна, кандидат юридичних наук, асистент кафедри процесуального права Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича;

Турман Наталя Омелянівна, кандидат юридичних наук, асистент кафедри процесуального права Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича;

Цибуляк-Кустевич Анна Степанівна, кандидат юридичних наук, асистент кафедри процесуального права Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (*відповідальний секретар*).

Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в

C91 ***Україні***: Матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (Чернівці, 18-19 жовтня 2018 р.); [редкол.: О. В. Щербанюк (голова), А. С. Цибуляк-Кустевич (відпов. секр.) та ін.]. Чернівці, 2018. 392 с.

До збірника увійшли матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції «Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні» (Чернівці, 18-19 жовтня 2018 р.).

Оргкомітет не несе відповідальності за науковий зміст і виклад матеріалу, що подано у рукописах. Для науковців, аспірантів та студентів.

УДК 347.9(477)(08)